

УДК 316.614-058.862:37.018.3

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.6>

Ірина КАРПИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичина, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, 20300
ORCID: 0000-0001-5658-0081

Бібліографічний опис статті: Карпич, І. (2022). Особливості соціалізації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків в закладах інтернатного типу. *Ввічливість. Humanitas*, 1, 36–41, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.6>

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ЯКІ ЗАЛИШИЛИСЯ БЕЗ ПІКЛУВАННЯ БАТЬКІВ В ЗАКЛАДАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

У статті розглянуто питання соціалізації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків в закладах інтернатного типу. Метою статті є визначення особливостей соціалізації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків в закладах інтернатного типу.

Методами дослідження є аналіз, систематизація, узагальнення, синтез.

Науковою новизною є те, що в статті висвітлено особливості діяльності закладів інтернатного типу як інституту соціалізації дітей: чітка регламентація життєдіяльності; відсутність свободи вибору; наявність вузького кола спілкування; включення дітей до системи ігрової та навчальної діяльності; включення дітей до колективних форм трудової діяльності; створення виховного середовища, яке передбачає взаємну відповідальність всіх учасників виховного процесу тощо.

Охарактеризовано сутність процесу соціалізації у науковій літературі. Соціалізація – це процес, який передбачає засвоєння індивідом соціального досвіду та відтворення системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення у соціальне середовище.

Результати дослідження дали можливість встановити, що для успішної соціалізації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків в закладах інтернатного типу необхідно: створення середовища комфорту та затишку, максимально наближеного до сімейного; організація відкритого освітнього простору (навчального, дозвілля, виробничого); забезпечення практико-орієнтованої спрямованості формування у вихованців образу майбутньої професійної діяльності; розроблення та впровадження комплексу заходів, спрямованих на зміцнення родинних відносин, повернення дитини до сім'ї; професійна спеціальна підготовка працівників закладу, яка спрямована на формування їхньої компетентності з питань соціалізації дітей, які виховуються в закладах інтернатного типу; створення виховного середовища всередині закладу, що сприяє успішному процесу соціалізації дитини.

Ключові слова: соціалізація, соціалізація дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, діти-сироти, діти, які залишилися без піклування батьків, заклад інтернатного типу.

Ірина КАРПЫЧ

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 28 Sadova str., Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300
ORCID: 0000-0001-5658-0081

To cite this article: Karpych, I. (2022). Osoblyvosti sotsializatsii ditei-syrit ta ditei, yaki zalyshylysia bez pikluvannia batkiv v zakladakh internatnoho typu [Features of socialization of orphans and children left without parental care in boarding schools]. *Vvichlyvist. Humanities*, 1, 36–41, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.6>

PECULIARITIES OF SOCIALIZATION OF ORPHANS AND CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE IN BOARDING SCHOOLS

The article considers the issue of socialization of orphans and children left without parental care in boarding schools. The purpose of the article is to determine the features of socialization of orphans and children left without parental care in boarding schools. Research methods are analysis, systematization, generalization, synthesis.

The scientific novelty is that the article highlights the features of boarding schools as an institution of socialization of children: clear regulation of life; lack of freedom of choice; the presence of a narrow circle of communication; inclusion

of children in the system of play and educational activities; inclusion of children in collective forms of labor activity; creation of an educational environment that provides for mutual responsibility of all participants in the educational process, etc.

The essence of the process of socialization in the scientific literature is described. Socialization is a process that involves the individual's assimilation of social experience and the reproduction of the system of social relations through his active work, active inclusion in the social environment.

The results of the study made it possible to establish that for the successful socialization of orphans and children left without parental care in boarding schools it is necessary to: create an environment of comfort and coziness as close as possible to family; organization of open educational space (educational, leisure, industrial); ensuring practice-oriented orientation of the formation of students' image of future professional activity; development and implementation of a set of measures aimed at strengthening family relations, returning the child to the family; professional special training of employees of the institution, which is aimed at forming their competence in the socialization of children brought up in boarding schools; creating an educational environment within the institution that contributes to the successful process of socialization of the child.

Key words: *socialization, socialization of orphans and children left without parental care, orphans, children left without parental care, boarding school.*

Постановка проблеми. Соціально-економічна ситуація в країні, зниження життєвого рівня багатьох сімей, наявність верств населення, що перебувають за межею бідності, ослаблення інфраструктури охорони здоров'я, освіти та культури значно погіршили становище дітей, можливості сім'ї та держави щодо їхнього життєзабезпечення, розвитку та соціалізації. У зв'язку з цим виникає низка проблем у всіх сферах життєдіяльності сім'ї, які необхідно вирішувати спільними зусиллями членів сім'ї, державних органів та громадських об'єднань.

Загальний низький рівень доходів населення суспільства супроводжується їхньою значною диференціацією, концентрацією малозабезпеченості у сім'ях з кількома дітьми, у молодих сім'ях з маленькими дітьми, з дітьми з інвалідністю, у неповних сім'ях, у сім'ях безробітних з дітьми тощо.

З-поміж інших категорій населення серед бідних найчастіше виявляються сім'ї із неповнолітніми дітьми. Низькі доходи сімей з дітьми є безпосередньою причиною недостатнього харчування, проведення належного лікування, зниження споживання послуг сфери освіти, слабкої організації дозвілля та відпочинку під час канікул, культурних заходів для дітей, особливо у зв'язку з комерціалізацією культурно-дозвіллевих установ та зростанням цін на їхні послуги.

Важливою проблемою є повноцінна реалізація виховної функції сімей. У батьків залишається все менше часу для виховання дітей у зв'язку з необхідністю додаткової роботи для забезпечення потреб сім'ї. Виявилось поширення якісно нового явища – так зване

«приховане соціальне сирітство», пов'язане з погіршенням стосунків батьків з дітьми, що призводить до виходу дитини з сім'ї.

Відповідно до Конвенції ООН про права дитини, діти тимчасово або постійно позбавлені сімейного оточення або діти, які не можуть залишатися в такому оточенні, мають право на особливу допомогу та захист, яку надає держава. Головною метою державної соціальної політики щодо дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, є забезпечення їх соціалізації, соціально-психологічної реабілітації та успішної інтеграції у суспільство.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність підготовки дітей до майбутнього життя вивчали багато педагогів-мислителів: Я. Коменський, Я. Корчак, А. Макаренко, І. Песталоцці, Ж. Руссо, В. Сухомлинський, К. Ушинський, які глибоко вірили у можливості людини, у її прагнення пізнати світ, а отже, пізнати та розвивати себе.

Серед сучасних дослідників, які висвітлюють означену проблему можна назвати таких: І. Рогальська-Яблонська, Н. Рогальська (досліджують процеси соціалізації вихованців закладу інтернатного типу, 2008); С. Курінна (висвітлює теоретичний аспект педагогічного супроводу як засобу соціалізації сиріт в умовах закладів інтернатного типу, 2015); А. Машкаринець-Бутко (розкриває чинники, які впливають на розвиток дитини, позбавленої можливості виховуватися у сімейному середовищі, 2013); А. Понуренко (розглядає особливості соціалізації дітей в інтернатних закладах України на прикладі Кілійської спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату (з дефектами розумового розвитку) в Одеській області, 2018) тощо.

Аналіз наукових досліджень учених показують, що зростання кількості дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків актуалізує вивчення означеної проблеми.

Метою статті є визначення особливостей соціалізації дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків в закладах інтернатного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблему соціалізації та її окремі аспекти вивчають філософи, педагоги, етнографи, соціологи, психологи та представники інших наук. Поняття «соціалізація» спочатку належало до понять політекономічної теорії та означало усупільнення землі чи засобів виробництва. Своє сучасне трактування поняття «соціалізація» вперше набуло у роботі американського соціолога Ф. Гіддінгса «Теорія соціалізації», де воно визначалося як «розвиток соціальної природи або характеру індивіда, підготовка людського матеріалу до соціального життя».

Поділяючи наукові здобутки Ф. Гіддінгса, значний внесок у розвиток уявлення про соціалізацію зробили Г. Тард і Т. Парсонс. Зокрема Т. Парсонс розглядав соціалізацію як процес адаптації до суспільства, внаслідок чого слідування загальнозначущим нормам поведінки стає потребою індивіда.

Інші науковці, такі як Ч. Кулі і Дж. Мід, прихильники протилежного підходу до розуміння поняття «соціалізація», виходили з того, що людина активно бере участь у цьому процесі і не тільки адаптується до суспільства, але й впливає на себе саму (Мудрик, 2005).

Аналіз різних підходів вчених до визначення поняття «соціалізація» засвідчило, що не існує однозначного пояснення сутності цього процесу, що підкреслюється як складністю проблеми, так і рівноправністю підходів до його вивчення.

На нашу думку, доречним є визначення поняття «соціалізація» поданою А. Андрєєвою, яка вважає, що соціалізація – це двосторонній процес, який включає, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку – процес активного відтворення системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активного включення до соціального середовища (Андрєєва, 2001).

У роботах А. Мудрика в якості одного з провідних факторів, що впливають на соціалізацію особистості, виділяється «виховна організація», яка розуміється як «цільова формалізована група людей, створена для вирішення певних завдань та реалізації певних цілей організаційним чином, в якому є фіксоване членство, системи влади, соціальних ролей та формальних санкцій» (Мудрик, 2005). У типовому Положенні про освітню установу для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, йдеться, що до таких закладів належать, у тому числі й школи-інтернати. Вони можуть прийматися дітей одиноких матерів (батьків), і навіть дітей безробітних, біженців, вимушених переселенців, дітей із сімей, які постраждали від стихійних лих і не мають постійного місця проживання.

Заклад інтернатного типу – це одна з установ, життєдіяльність якої виявляє взаємозв'язок продуктивності педагогічної дії та формування соціокультурного досвіду вихованців.

Аналіз наукових праць засвідчує, що дитина-сирота та дитина, позбавлена батьківської опіки, яка виховується в закладах інтернатного типу має певні особливості у психічній та емоційно-особистісній сфері, у міжособистісних відносинах з однолітками та дорослими, детермінованими різними факторами, зокрема, неможливістю повноцінної реалізації вродженої потреби у спілкуванні з близькими людьми. Всі ці відмінності є продуктом віктимогенних умов (Пеша, 2005).

Внаслідок впливу віктимогенних умов вихованці закладів інтернатного типу більше, ніж звичайні діти схильні до шкідливих звичок. Під шкідливими звичками ми розуміємо алкоголізм, наркоманію, токсикоманію та тютюнопаління.

Життя дитини в умовах започаткування інтернатного типу, обмежених соціальних впливів зумовлює появу особливого психічного стану – психічної депривації.

З точки зору психології цей стан виникає в людини в особливо життєвих ситуаціях, коли йому не надається можливість задовольняти деякі основні (життєво важливі) потреби протягом тривалого часу. Депривація може виявлятися як в легких змінах особистості, які виходять за межі нормальної емоційної картини, і грубих поразок розвитку нормальної емоційної картини (Андрєєва, 2001).

Відповідно до висновків ученої А. Ковальової: «...дефіцит спілкування з батьками, нестача тактильних та емоційно-насичених контактів із ними – усе це є причиною деструкції та обумовлює формування негативних особистісних утворень (страхів, психологічних захистів та бар'єрів, комунікативних деструктивних тенденцій). І це, звісно, впливає на характер всього подальшого життєвого шляху особистості, його соціальної адаптації життєзабезпечення, зокрема, надає негативний ефект під час навчання і виховання».

З. Сафіна зазначає, що «...недостатність батьківської чуйності на потреби дитини сприяє виникненню «вивченої безпорадності», що згодом нерідко призводить до апатії, навіть депресії, уникнення нових ситуацій та контактів з новими людьми, нестачі допитливості та ініціативи».

А. Мудрик вважає, що потенційно самотніх осіб можуть давати сім'ї, що належать до «групи ризику». Діти таких сімей, як правило, навчаються в закладах інтернатного типу. Таким чином, у вихованців шкіл-інтернатів існує проблема самотності, а шкіл-інтернатів – завдання подолання її (Мудрик, 2005).

Окрім самотності вихованців шкіл-інтернатів, оточує сенсорна деривація, яка виникає тоді, коли людина не отримує достатньої кількості стимулів із зовнішнього світу і виявляється в умовах так званого збідненого середовища (Балакірева, 2000).

Учені підкреслюють, що чим більше дитина перебуває в умовах психічної депривації, тим сильніше виражені у неї психічні відхилення і тим складніше буде оборотність деприваційного синдрому. Такі умови характеризують найчастіше мікросоціум вихованців до вступу в заклад інтернатного типу (Балакірева, Яременко, Дудар, 2000).

Слід зазначити, що вони властиві й установам інтернатного типу. В даний час термін депривація широко використовується у соціальній роботі. Соціальна деривація виникає при нестачі контакту людини із зовнішнім світом. Вона часто призводить до стану особистості, що називається самотністю.

Усі ці чинники характеризують дітей закладів інтернатного типу як жертв соціалізації. На перший погляд, всі вони мають більшою мірою соціально-психологічний характер. Проте

саме вони створюють позитивні чи негативні передумови успішної соціалізації вихованців (Мудрик, 2005).

Кожен вид жертв соціалізації має свої конкретні прояви і кожен вихованець вимагає індивідуального діагностування. Це дозволить вихователю знайти способи педагогічного впливу на процес соціалізації конкретного вихованця (Мудрик, 2005).

Проведений аналіз теоретичних досліджень та досвід роботи шкіл-інтернатів показують, що при здійсненні виховання в школі-інтернаті треба виходити з того, що учень, як правило, є жертвою соціалізації. Наведемо твердження за А. Мудриком: «Людина, яка в процесі соціалізації повністю ідентифікує себе із суспільством, розчиняється в ній, може розглядатися як жертва соціалізації тому що виявляється не в змозі протистояти тим життєвим колізіям, які перешкоджають її саморозвитку, самовизначенню, самореалізації. Людина, яка в процесі соціалізації адаптувалася до суспільства, стала девіантом, що відхиляється від основних норм суспільства, також жертва соціалізації» (Мудрик, 2005).

Соціалізація дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків відрізняються особливою складністю. Для включення їх у повноцінне життя, для їх залучення до соціальних цінностей та норм необхідно змінити сам спосіб життя цих дітей, їхнє ставлення до себе, до свого минулого, сьогодення, майбутнього, ставлення до найближчого оточення та суспільства в цілому (Балакірева, 2000).

Суспільство зацікавлене у тому, щоб випускники дитячих будинків та закладів інтернатного типу були готові самостійно вирішувати проблеми, що виникають на їхньому життєвому шляху. Готовність дитини-сироти до вирішення соціально-економічних завдань можна визначити як особистісний стан, що передбачає наявність у суб'єкта образу, структури дії та постійної спрямованості свідомості на її виконання. Готовність включає у собі різноманітні мотиви, орієнтовані усвідомлення завдань, моделі можливого поведінки, визначення спеціальних методів діяльності, оцінку можливості у тому співвіднесенні з майбутніми труднощами і необхідністю досягнення певного результату (Пеша, 2000).

Можна виділити такі особливості закладу інтернатного типу як інституту соціалізації

дітей: чітка регламентація життєдіяльності; відсутність свободи вибору; наявність вузького кола спілкування; включення дітей до системи ігрової та навчальної діяльності; включення дітей до колективних форм трудової діяльності; створення виховного середовища, яке передбачає взаємну відповідальність всіх учасників виховного процесу тощо.

Аналіз наукових джерел з даного питання засвідчив, що для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків, що виховуються в закладі інтернатного типу характерне наступне:

- відсутність спілкування з батьками, нестача тактильних та емоційно-забарвлених контактів із ними, що є причиною формування негативних особистісних утворень (страхів, психологічних захистів та бар'єрів, комунікативних деструктивних тенденцій);

- відсутність особистого досвіду повноцінного життя у сім'ї, недостатній розвиток індивідуальності, що характеризується низьким рівнем свідомості, зниженою власною активністю;

- відсутність досвіду соціальних контактів із людьми за межами закладу (проблеми у спілкуванні – там, де це спілкування вільне, де потрібно будувати відносини, низька схильність до довірливого спілкування з однолітками і ще менша – з дорослими);

- несформованість потреби та здатності працювати, утриманство, нерозуміння матеріальної сторони життя, відносин власності.

Дитина-сирота вимагає, перш за все, специфічних методів організації виховного процесу. Основною ідеєю виховання є створення умов для становлення такої особистості, яка в процесі свого розвитку набуває здатності самостійно будувати свій варіант життя гідної людини. У зв'язку з цим процес соціалізації вихованців закладу інтернатного типу становить значний інтерес, як у теоретичному, так і в практичному плані.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначено особливості успішної соціалізації дитини в закладах інтернатного типу, а саме: створення середовища комфорту та затишку, максимально наближеного до сімейного; організація відкритого освітнього простору (навчального, дозвілля, виробничого); забезпечення практико-орієнтованої спрямованості формування у вихованців образу майбутньої професійної діяльності; розроблення та впровадження комплексу заходів, спрямованих на зміцнення родинних відносин, повернення дитини до сім'ї; професійна спеціальна підготовка працівників закладу, яка спрямована на формування їхньої компетентності з питань соціалізації дітей, які виховуються в закладах інтернатного типу; створення виховного середовища всередині закладу, що сприяє успішному процесу соціалізації дитини.

Перспективами наступних досліджень вбачаємо у детальному вивченні причин проблеми соціального сирітства та його профілактики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексеенко Т.Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики : науково-методичний посібник. Київ : Педагогічна думка, 2007. 150 с.
2. Андреева А. М. Социальная психология : учеб. для высших учебных заведений. М. : Аспект Пресс, 2001. 321 с.
3. Вихованці інтернатних закладів про себе і своє життя / О. М. Балакірева (кер. авт. кол.), О. О. Яременко, Н. П. Дудар та ін. К. : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. Кн.1. 134 с.
4. Курінна С. Педагогічний супровід процесу соціалізації дітей-сиріт в умовах закладів інтернатного типу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 2. С. 53–59.
5. Машкаринець-Бутко А. Особливості розвитку дітей-вихованців загальноосвітніх шкіл-інтернатів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Вип. 27. С. 116–118.
6. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузів / За ред. В. А. Слостенина. 5-е вид., Доп. М.: Видавничий центр «Академія». 2005. 200 с.
7. Пеша І. В. Соціальне становлення дітей в дитячих будинках сімейного типу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / І.В. Пеша; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2000. 20 с.
8. Радул В. Культура та соціалізація особистості. *Рідна школа*. 2018. № 1–2. С. 8–12.
9. Рогальська-Яблонська І., Рогальська Н. Соціалізація вихованців закладу інтернатного типу в аспекті їхньої готовності до сімейного життя. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2018. № 4. С. 107–113.

10. Соціальне сирітство в Україні. Експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківської опіки. Київ : Видавництво, 1998. 120 с.

11. Формування цінностей сімейного життя у вихованців закладів інтернатного типу : монографія / Канішевська Л. В., Свириденко С. О., Кузьменко Л. В., Бернацька О. Б., Карпушевська Л. Р., Грітчина А. І., Лящук О. С. ; за заг. ред. Канішевської Л. В. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 222 с.

REFERENCES:

1. Alyeksyeyenko, T. F. (2007). *Sotsializatsiya osobystosti: mozhlyvosti y ryzyky* [Socialization of the individual: opportunities and risks]. Kyiv : Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

2. Andryeyeva, A. M. (2001). *Sotsyal'naya psykholohyya* [Social psychology]. Moscow : Aspekt Press [in Russia].

3. Balakiryeva, O. M., Yaremenko, O. O. & Dudar, N. P. (2000). *Vykhovantsi internatnykh zakladiv pro sebe i svoje zhyttya* [Pupils of boarding schools about themselves and their lives]. Kyiv : Ukrayins'kyi instytut sotsial'nykh doslidzhen' [in Ukrainian].

4. Kurinna, S. (2015). Pedahohichnyy suprovid protsesu sotsializatsiyi ditey-syrit v umovakh zakladiv internatnoho typu [Pedagogical support of the process of socialization of orphans in boarding schools]. *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelya – Bulletin of the Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk*, 2, 53–59 [in Ukrainian].

5. Mashkarynets'-Butko, A. (2013). Osoblyvosti rozvytku ditey-vykhovantsiv zahal'noosvitnikh shkil-internativ [Features of development of children from boarding schools]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 27, 116–118 [in Ukrainian].

6. Mudryk, A. V. (2005). *Sotsyal'naya pedahohyya* [Social pedagogy]. Moscow: Akademiya [in Russia].

7. Pyesha, I. V. (2000). Sotsial'ne stanovlennya ditey v dytyachykh budynkakh simeynoho typu [Social formation of children in family-type orphanages]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

8. Radul, V. (2018). Kul'tura ta sotsializatsiya osobystosti [Culture and socialization of the individual]. *Ridna shkola – Native school*, 1–2, 8–12 [in Ukrainian].

9. Rohal's'ka-Yablons'ka, I., Rohal's'ka, N. (2018). Sotsializatsiya vykhovantsiv zakladu internatnoho typu v aspekti yikhnoyi hotovnosti do simeynoho zhyttya [Socialization of boarding school students in terms of their readiness for family life]. *Naukovyy visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlyns'koho – Scientific Bulletin of VO Sukhomlinsky MNU*, 4, 107–113 [in Ukrainian].

10. *Social orphanhood in Ukraine. Expert assessment and analysis of the existing system of maintenance and upbringing of children deprived of parental care in Ukraine* (1998). K. : Vydavnytstvo [in Ukrainian].

11. Kanishevs'ka, L. V., Svyrydenko, S. O., Kuz'menko, L. V., Bernats'ka, O. B., Karpushevs'ka, L. R., Hritchyna, A. I. et al (2015). *Formuvannya tsinnostey simeynoho zhyttya u vykhovantsiv zakladiv internatnoho typu* [Formation of values of family life in pupils of boarding schools]. Kharkiv : «Drukarnya Madryd» [in Ukrainian].